

III. 3. Latinsko-cirkevnoslovanský glosár k Bazilovičovmu liturgickému komentáru

J. J. Baziloviča a jeho spisbu v roku 2002 predstavil vo svetle kultúrno-historických pomerov a ideí biskupa A. Bačinského profesor Cyril Vasil'. Pozornosť upriamil aj na paralelný latinsko-cirkevnoslovanský liturgický komentár, ktorý, ako píše, môžeme považovať za vyvrcholenie trendu odstránenia nepresností z obradu a zjednotenia sa s obradom na Zakarpatsku. V záverečnej časti upozorňuje na význam a prínos diela pre súčasnosť, ktorý v slovenskom kontexte spočíva v prehĺbení chápania liturgie. S touto skutočnosťou súvisí aj prekladanie liturgických textov a tiež spoznávanie skutočnej miestnej tradície a jej rozvoja v dnešných súvislostiach (Vasil' 2002). O pár rokov neskôr bol tento spis prepísaný a s úvodnou štúdiou vydaný v edícii Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV (Zavarský – Žeňuch 2009) s rovnomenným názvom *Толкованіє Свѣдѣнныа Литургіи Новаго Закѡна Ѣстинныа Безкрѡвныа Жертвы / EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii*. V úvodnej štúdii tohto vydania sa stretieme so zámermi realizovať ďalší výskum, a to porovnanie cirkevnoslovanskej a latinskej lexiky (Zavarský – Žeňuch 2009, XXXV). Tento prvotný zámer editorov sa stal predmetom nášho výskumu v projekte APVV s vyústením v dizertačnej práci.

Výskum paralelných latinsko-cirkevnoslovanských (ďalej len lat.-csl.) diel je raritný tak na Slovensku, ako aj v širších vedeckých zahraničných kruhoch. Práca si totiž vyžaduje znalosť minimálne dvoch klasických jazykov. Z toho dôvodu existuje iba niekoľko čiastkových výskumov zaoberajúcich sa problematikou lat.-csl. diel, a síce v Taliansku, Rusku, Spojených štátoch amerických či Českej republike. Súčasný stav výskumu byzantsko-slovanskej tradície však poukazuje na medzerovitosť vo výskume nielen latinskej či latinsko-cirkevnoslovanskej, ale i obradovej systematickej lexikografie na Slovensku. Aj keď existuje niekoľko drobných lexikografických prác z oblasti byzantskej liturgie, doposiaľ absentujú vedecké práce, ktoré by sa historicky a filologicky venovali tejto problematike, nakoľko skúmanie vzťahu medzi kultúrnymi a religióznymi tradíciami si vyžaduje širší kontextuálny prístup. Dvojazyčné dielo *Толкованіє Свѣдѣнныа Литургіи Новаго Закѡна Ѣстинныа Безкрѡвныа Жертвы / EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii* (1815) (ďalej len *Толкованіє / Explicatio*) je po kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke vhodným prameňom na takýto výskum.

Liturgická a obradová terminológia byzantsko-slovanského prostredia prešla v priebehu storočí komplikovaným vývinom, pričom jej východiskom bola často grécka terminológia. Vyššie spomenuté fakty definovali primárny cieľ výskumu, a síce spracovanie latinsko-cirkevnoslovanského terminologického glosára, ktorý by ponúkol interpretáciu vybraných lexém z Bazilovičovho výkladu litur-

gií. Treba podotknúť, že cieľom nebola interpretácia či synoptický opis liturgickej a obradovej lexiky v jej chronologickom vývine, aj keď pri niektorých lexémach bolo pre správnu interpretáciu nevyhnutné prihliadať na ich historický vývin. Náš výskum si preto vyžadoval aj poznanie a následnú selekciu ďalších latinských i cirkevnoslovanských prameňov v širšom európskom kontexte. Tak vznikol sekundárny cieľ, a to komparačno-konfrontačná analýza, ktorá poukázala na lokálny štandardný úzus obradu i dobovej liturgicko-obradovej lexiky. Databáza takýchto prameňov sa buduje práve v Slavistickom ústave Jána Stanislava (ďalej SÚJS) SAV, ktorý je zároveň jediným koordinačným centrom slavistických výskumov na Slovensku, čím vytvára vhodné podmienky pre takýto výskum.

V širšom kontexte tento cieľ korešponduje so zámerom vytvoriť komplexný obraz o byzantsko-slovanskej duchovnej a liturgickej tradícii na hranici latinskej a byzantskej kultúry a konfesionality. Tak sme sa pokúsili poukázať najmä na prienik týchto dvoch konfesionalne i obradovo rozličných jazykových a kultúrnych systémov, čo by mohlo pomôcť ustáliť aj terminologickú nomenklatúru v slovenskom kultúrno-jazykovom prostredí. Takáto situácia si vyžaduje citlivý interdisciplinárny prístup i hľadanie vhodnej metodiky, ktoré osvetlia poznávanie vzťahov slovenského jazyka a kultúry s inými slovanskými i neslovanskými jazykmi.

Pri historickej lexikografii je potrebné zohľadňovať otázky z viacerých vedných disciplín. V kontexte výskumu lat.-csl. obradovej terminológie ide o porovnávací slavistický výskum lexiky spätý s istým konfesionálnym prostredím. Keďže neexistuje ustálená metodika, ako uchopiť takýto typ výskumu, pracovali sme s viacerými metódami. Ide predovšetkým o metodológiu používanú v historiografii a lingvistike (heuristická metóda, filologická analýza s využitím konfrontačnej a komparatívnej metódy, interpretácia i preklad). Ukázalo sa, že tvorba takéhoto glosára je vlastne základným výskumom vo viacerých oblastiach.

Preto bolo potrebné absolvovať študijné cesty, počas ktorých sme si doplnili literatúru a konzultovali prípadné nejasnosti. Počas výskumu bola vyselektovaná sekundárna literatúra, ktorá zároveň smerovala tvorbu metodiky zameranú na konfrontačno-komparačnú analýzu (Strýčková 2015; 2017a; 2017b; 2018). Je potrebné poznamenať, že v konfrontačno-komparačnej analýze sme konfrontovali niekoľko ekvivalentných latinsko-cirkevnoslovanských lexém z Bazilovičovho diela s autormi z oboch obradových prostredí, avšak samotný glosár ponúka výklad iba jediného autora a diela, a to Baziloviča s *Explicatio* / *Толкованіе*. Pre dôslednú analýzu a interpretácie bolo nevyhnutné vyexcerpovať lexémy, výsledkom čoho je *Index Glossarum*.

Ide o tematicky a abecedne usporiadaný index spracovaných ekvivalentných latinsko-cirkevnoslovanských lexém s číslom výskytu strany. Tie sme vyexcerpovali z primárneho prameňa, pričom vychádzame z latinského textu.¹⁴⁷ V na-

¹⁴⁷ Ako sme už skôr uviedli, východiskovým textom je publikovaný Bazilovičov spis v edícii *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* (Zavarský – Žeňuch 2009).

sledujúcich riadkoch uvedieme práve tento index, keďže predstavuje výber z doteraz spracovaných ekvivalentných hesiel v glosári.

Všeobecná nomenklatúra

(Orthodoxi) Graeco-Catholici / (Правослѣвные) Греко Католики – 19, 45, 325, 405, 439, 467

Agnus / ѿгнецъ – 21, 51, 125, 203, 323, 375, 411, 503, 511, 531

Agnus Dei / ѿгнецъ Бжій – 157, 187, 249

Agnus Paschalis / ѿгнецъ Пасхальный – 7, 63

Agnus, Hostia major / ѿгнецъ – 19

Anaphora / Анафора – 16, 171, 331

Anaphora / ѿнтїдѡрь – 499, 531

Antitypa / вмѣстообразный – 385

Aqua / вода – 47, 75, 87, 97, 113, 114, 125, 179, 187, 193, 251, 327, 345, 379, 413, 415, 447, 455, 481, 502, 503, 511, 519

Aquae mixtio / воды примѣшанїе, растворенїе – 395

Aqua fervens / теплота – 45, 397

Sacermonia / ѡбрѣдъ; чиноправленїе – 3, 5, 161, 293, 453

Catholicus / Католическїй – 324, 439

Catholicus / православный – 45, 153, 179, 405

Catholicus / соборный – 117, 221, 243, 292, 323, 325, 467, 487

Coelestis panis / небный хлѣбъ – 193, 199, 287, 383

Communis panis / ѡбщїй хлѣбъ – 89

Conjunctio / соединенїе – 187, 309, 397, 449

Disciplina / ѡставь, чиноправленїе – 45, 89, 119, 147, 163, 171, 179, 395, 399, 433

Divinum officium / Бжественное Правїло – 157, 405, 421

Ecclesia / Црковъ – 5, 107, 285

Ecclesia / храмъ – 107, 194, 219, 225, 239, 491

Ecclesiastica disciplina / Церковный ѡставь – 89, 163

Epiphania ad aquae Benedictionem / Лїтіа Бжовленїа на водостїи – 455

Epytaphion; processio nocturna / Лїтіа нѡчна; ѡпугафїонъ – 287, 289

Eucharistiae panis / ѡухарїстическїй хлѣбъ – 77, 135, 167

Eulogium / ѿнтїдѡрь – 429

Fermentatus, azymus panis / квасень; ѡпрѣсный хлѣбъ – 43, 45, 389, 391, 445

Fermentum / квасъ – 147, 389, 390, 429

Ferventis aquae vase / ----- – 415

Fervida, fervor / теплотá – 115, 251, 397, 413

Hostia / ѿгнецъ – 19, 91, 125, 157, 197, 199, 201, 411, 429

Hostia / ѿгнецъ Сщїенный – 91

Hostia / Стїй хлѣбъ – 423

Hostia / заколенїе – 101, 125

- Hostia / жѣртва – 51, 53, 101, 145, 197, 199, 201, 263, 273, 329, 365, 393, 399, 403, 411
- Hostia, prosfora / Приношѣніе – 145, 377
- Hostia; prosfora / Хлѣбъ – 199, 263, 393, 401, 409, 411, 423, 429
- Hostiae elevatio / воздвѣженіе ѣгнца – 45, 407
- Hostiae fractio / раздроблѣніе; преломленіе ѣгнца – 45, 91, 157, 407
- Intinctus panis / ѡмочѣнный хлѣбъ; наполѣнные частицы – 421, 423
- Liturgia / Лѣтѣргіа, Слѣжба – 1, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 21, 27, 37, 41, 43, 45, 45, 61, 63, 69, 73, 75, 77, 79, 81, 85, 89, 93, 95, 101, 103, 105, 109, 131, 133, 137, 141, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 187, 191, 197, 201, 203, 261, 263, 267, 269, 271, 283, 285, 287, 295, 299, 301, 327, 329, 335, 337, 347, 349, 351, 359, 361, 367, 369, 377, 379, 381, 383, 387, 393, 397, 399, 403, 405, 411, 417, 423, 427, 429, 437, 443, 447, 455, 459, 461, 467, 471, 477, 493, 497, 499, 501, 513, 519, 525, 529
- Major Hostia / ѣгнецъ – 19, 45, 198, 199, 201, 273, 409, 430
- Manum ablutio / Оумовѣніе рѣкъ – 87, 99
- Missa / лѣтѣргіа, слѣжба – 3, 11, 13, 15, 17, 21, 27, 43, 49, 53, 77, 79, 85, 91, 97, 109, 147, 151, 161, 163, 165, 167, 169, 179, 285, 297, 303, 319, 337, 349, 351, 353, 377, 389, 395, 399, 401, 405, 409, 413, 425, 427, 429, 431, 435, 443, 469, 473, 479, 503, 533
- Missa Sacrificium / слѣжба; жѣртва; Слѣжба Бжѣственнаѣ; жѣртва Лѣтѣргіческаѣ – 289, 413
- Monasterii Praefectus / Оцѣ настоятель – 197
- Monasterium, Sancta Mansio, Sacra Aedis / Манастырѣ; Монастырѣ; Сѣла Обитѣль – 207
- Norma, directorium / оуставѣ; чинѣ – 175, 271, 299, 457
- Officium / ѡправа; послѣдованіе / вослѣдованіе – 149, 165, 171, 271
- Officium / Лѣтѣргіа – 105, 161, 171, 178
- Officium / слѣженіе Бжѣственное – 45, 87, 105, 161, 357, 421
- Officium / оѣрадѣ, слѣженіе – 45, 125, 161, 421, 437, 523
- Officium / ѡбрѣдѣ, ѣли набоженство – 161, 357
- Panis / хлѣбъ – 21, 31, 41, 43, 45, 47, 49, 63, 69, 73, 77, 89, 91, 103, 135, 143, 167, 189, 297, 317, 345, 365, 371, 381, 387, 389, 391, 401, 417, 421, 423, 439, 445, 501
- Panis benedictus / ѡнтѣдѣрѣ; блѣгослѣвенный хлѣбъ – 259, 347, 429, 499
- Panis mysticus / Таинственный хлѣбъ – 91, 107
- Particula / Частица – 19, 21, 33, 103, 179, 189, 191, 195, 199, 201, 203, 249, 251, 253, 321, 367, 393, 409, 411, 417, 421, 423, 503
- Praeparatio in Prothesi / прѣготовлѣніе на жѣрвенникѣ – 263
- Prepositio, praeparatio; particularum / disco collocatio, proskomidia / чиноположеніе; положѣніе Проскомѣдїи; разположеніе частицъ – 193, 195, 201, 203, 239, 263, 265, 503

- Pro aegrotis panis / *недѣжныхъ хлѣвъ* – 423
Processio / *Лѣтіа; Процѣссїа; Исхожденїе; ѡвхожденїе* – 49, 289, 453, 455
Prosfora, oblata / *Просфора* – 30, 44, 186, 188, 190, 197, 199, 198, 202, 293, 292, 430
Prosforae massa / *Просфоры тѣсто* – 431
Regula Ecclesiastica / *оуставъ* – 159
Ritus / *Набоженство, чиноправленїе, ѡбрядъ; оуставъ* – 3, 17, 19, 45, 47, 105, 109, 117, 145, 157, 159, 165, 167, 169, 177, 269, 271, 281, 283, 289, 297, 349, 355, 391, 393, 395, 397, 415, 433, 437, 447, 455, 497
Ritus / *оуставъ, чинъ* – 3, 269, 271, 397, 399
Rubrica / *оуставъ; типикъ* – 139, 271, 273, 299, 341, 398, 515
Ruthenes, Rossiani, Russi / *Россїане, ѡли Рѣссы* – 19, 45, 47, 179, 181, 337, 349, 405, 431, 433, 437, 439, 441, 443, 449, 451, 453, 455, 517
Sanctae Aedis conditor, Sancti hujus Monasterii Fundator / *Блженный Создатель Сѣаго Храма сегѡ, (ѡли Сѣаа ѡбїтели)* – 191, 199
Sanctificatus; sacratus; consecratus panis / *хлѣвъ сѣи ѡсѣщенный* – 43, 383, 409, 411, 421, 445
Sanctus Agnus p(r)aesanctificatus / *Сѣий ѡгнець, преждеосѣщенный ѡгнець* – 511
Sanctus, sacer panis / *Сѣий хлѣвъ* – 39, 47, 187, 239, 409
Templum / *Цѣрковь, храмъ* – 3, 29, 109, 137, 143, 195, 219, 225, 267, 269, 273, 281, 285, 291, 295, 299, 337, 419, 465, 491, 517, 525
Unionis / *соединенїе* – 81, 83, 247, 277, 355, 359, 405, 417, 419, 453, 493
Vinum / *вино* – 31, 41, 43, 45, 51, 63, 69, 71, 73, 75, 81, 91, 97, 101, 102, 105, 187, 297, 345, 349, 373, 381, 387, 395, 397, 439, 447, 503, 511

Chrám a iné priestory

- Altar / *Ѡлтарь* – 85, 107, 121, 139, 151, 159, 179, 203, 229, 235, 249, 255, 261, 265, 277, 287, 289, 291, 295, 297, 317, 335, 337, 339, 347, 373, 377, 379, 385, 387, 395, 401, 409, 413, 417, 421, 427, 463, 501, 511
Altar, Prothesis / *Ѡлтарь, жѣртвенникъ, Престолъ* – 77, 85, 99, 121, 135, 137, 181, 211, 221, 275, 401, 433, 437, 469, 471, 475
Ambon, pulpitum / *Ѡмбѡнъ* – 141, 213, 217, 259, 283, 427, 497, 531, 121, 25, 195, 209, 223, 233, 267, 271, 273, 277, 290, 419, 459, 469, 475, 489, 491, 493, 505, 525
Camera / *Хранїтельница, Закрїстїа* – 139
Camera Capella / *Хранїтельница, Закрїстїа* – 179
Cathedra / *престѡлъ* – 79, 451, 453, 215, 277
Cella / *Кѣліа* – 453
Ecclesia cathedralis / *Каѡедрала Црковъ* – 451, 453
Fores sacra, regia / *Сѣіе царскїе двѣри; врата* – 29, 121, 213, 219, 229, 283, 289, 291, 511, 513
Chatedra / *гѡрній Прѣѡлъ* – 215, 277

- Janua / двѣри – 109, 111, 257, 285
 Mensa / Трапѣза – 21, 31, 91, 103, 145, 183, 185, 195, 213, 215, 217, 225, 227, 229, 231, 233, 239, 241, 251, 257, 263, 265, 271, 275, 277, 283, 295, 297, 341, 399, 401, 407, 415, 423, 425, 471, 473, 483, 505, 522, 523
 Nartex / Нарѣзъ – 143
 Navis / Корабль; часть Цркве – 13, 107, 109, 135, 137, 141, 143, 173
 Oratio retro Ambonem / Млтва Заамвѣннаѡ – 259, 427, 497, 531
 Pastophoria / Пастофоріа – 139
 Patriarchale Sacellum / Патріаршеекое Сщєннохранїлице – 453
 Porta / двѣри, врата – 121, 137, 141, 229, 235, 243, 249, 255, 274, 277, 283, 285, 289, 299, 419, 503
 Porta clementia / Млрдїѡ двѣри – 183
 Porta Sancta, porta regia, ostium, fores / Стѣна двѣри, врата, – 181, 215, 255, 419, 420, 421, 512, 515
 Porta speciosa, pulchra / Красныѡ двѣри – 143
 Porta, porta magna / двѣри, великіе двѣри – 143
 Portarum occlusionem / Дверей затворенїе – 299
 Porticus / притворъ – 13, 141
 Prothesa / жертвенникъ – 21, 31, 203, 249, 265, 288, 401, 429, 503, 529
 Prothesa / Проскомїдіа, предложенїе – 199, 203, 287, 397, 401, 503
 Pulpitum / Амвонъ – 121
 Sacristia / Хранїтельница, Закрїстіа – 107, 131
 Sanctuarium, Sacrarium / Стїлице, Олтаръ – 21, 31, 121, 139, 141, 143, 159, 183, 217, 225, 265, 267, 271, 277, 287, 289, 299, 421, 427, 511, 513, 523
 Sedes / Прѣдѡлъ, сѣдалище, горнее мѣсто – 25, 49, 107, 139, 193, 277, 279, 435, 477, 495, 527
 Septemtrionalis porta / сѣверныѡ двѣри – 195, 213, 231, 257, 271, 503, 511
 Solea / ----- – 420
 Thronum / Прѣдѡлъ – 25, 225, 277, 279, 417, 471, 485
 Tribunal (sanctum) / Стїый Олтаръ, Стїлице – 195, 213, 271, 273, 419
 Tribunal / Амвонъ – 203
 Supercoeleste Tribunal / пренѣное сѣдалище – 25, 277
 Tremendum; terribile tribunal Christi / страшноѡ сѣдалище Хрѣтово – 233, 475, 491, 493, 505, 525
 Vestibulum / притворъ – 273

Posvätné liturgické predmety

- Altaris sacra instrumenta / Олтаревыи сосѣды – 289
 Asteriscum / Звѣзда, Звѣздїца – 191, 337
 Benedictionis calix / Блгословенїѡ чаша – 77, 133, 135, 167, 297, 369, 373
 Calicis mixtio / Чашы разтворенїе – 397,
 Calix / чаша, потїръ – 39, 41, 45, 47, 75, 77, 83, 87, 89, 123, 125, 127, 135, 167,

179, 187, 227, 229, 233, 237, 239, 250, 253, 255, 257, 289, 291, 297, 343, 347, 355, 369, 371, 373, 375, 383, 395, 397, 411, 413, 415, 419, 421, 423, 447, 481, 483, 485, 503, 511, 529

Ciborium / гробница, хлѣбноецець, сосѣдъ – 179, 503, 511

Cochlear / ложница – 47, 179, 253, 255, 421, 503

Discus / Дискосъ – 19, 21, 47, 179, 187, 191, 203, 205, 227, 229, 233, 237, 239, 249, 253, 257, 289, 291, 337, 341, 419, 421, 423, 503, 511

Lancea / копѣя – 187, 189, 203, 249, 289, 411, 431, 501, 503

Oratio velaminis, veli / Молтва Катапетазмы, завѣсы – 35, 331, 333

Patena / Дискосъ – 339

Primum velum, velamen / покрѣвецъ, покрывало – 191, 205, 523

Purificatorium / лентѣй, гѣба, ѡтиральный, Пюрификаторѣзмъ – 191, 289, 419, 421

Purificatorium, linteolum sanctum / ----- – 257

Puxidis / гробница, сосѣдъ – 179

Sangvinis Calix / Крѣе чаша – 83, 89, 103, 421

Secundum velum, velamen / покрѣвецъ – 193

Spongia / гѣба – 191, 289, 419, 421

Stella / звѣзда, звѣздайца – 21, 191, 203, 237, 255, 337, 339, 419, 511

Vasa sacra / священны сосѣдъ – 87, 139

Velis / покрѣвъ – 21, 133, 203, 421

Velum (ad Sanctuarium), altaris velis / завѣса (ѡ Стѣлица), Покрывало – 93, 133, 159, 191, 193, 203, 205, 227, 229, 235, 291, 299, 333, 421, 483

Velum, Aer / покрѣвъ, покрѣвецъ, въздухъ, ѣеръ, завѣса – 205, 523

Ostatné liturgické predmety

Antimensia, tapes saltem mensalis / Антиминсь – 3

Capsula / Ковчезецъ – 453

Cereus / свѣща, лампада – 85, 217, 273, 283, 291

Cerei bicipiti / свѣща двоглавноа – 275, 386

Cerei tricipiti / трѣглавноа свѣща; треглавноа (Тройственнаа) – 275, 277, 386

Corporal / Илѣтонъ; Антиминсь – 27, 115, 221, 223, 285, 467

Cruciformiter / Крѣтовидноу – 194

Crucis modum, formam, per cruceem / Крестообразноу – 47, 238, 261, 265, 401

Crux / Крѣтъ – 45, 255, 409

Dominicale / Литонъ Гднь – 417

Flabellum / рѣпада – 123, 235, 237, 239, 241, 289, 295, 337, 339, 343, 483, 485

Imago / Образъ – 86, 163, 181, 205, 215, 228, 263, 289, 291, 293, 377, 453, 455, 463, 477, 479

Imago / Образъ; икона – 183

Incensum / Ѡмѣямъ – 67, 191, 205, 217, 511, 513, 515

Lampas / лампада – 216, 226, 283, 295

Linteamen / Литѡнь Гднь, лѣнтій – 87, 417
 Pastorale baculum / Патріаршескаѧ Палица; Патѣрица – 453
 Reliquiae Sacramenti, Communionis / ѡстанки Сцѣнныхъ Таинствъ, причащѣніѧ – 425
 Reliquiarum thecae / сцѣнныхъ мощей раки – 455
 Reliquiae sanctorum / мѡщи сцѣнныхъ – 289, 293, 303, 425, 455
 Sepulchro jacentis Imago / во грѡбѣ лежѣщагѡ ѡбразъ; Плащаница – 289
 Signum Crucis / знаменіе креста – 45, 187, 233, 249, 251, 395, 411
 Sudarium / Сѡдѡръ – 205
 Syndon / Плащаница – 205, 229
 Thuribulum / кадильница, кадило – 191, 193, 195, 205, 217, 227, 229, 511
 Thuris / Ѡѡміѡмъ – 191, 217, 511
 Tintinabulum / Цвѡнокъ – 337
 Vexillum / завѣса – 455

Odevy

Casula / Фелѡнь – 185, 229, 455
 Cingula / поѡсъ – 453
 Dalmatica / Стѣхарь; далматіки – 183, 409
 Omophorium / Ѡмофѡръ – 411
 Orarium / ѡрарь – 47, 233, 271, 409, 411
 Pallium / Ѡмофѡръ – 27, 47, 281, 287, 291, 411
 Pilleus / Патріаршески Клобѣкъ – 453, 455
 Stola / ѡрарь; ѣпїтрахіаль – 183, 213, 239, 249, 251, 343, 409, 483, 513
 Stola / ѣпїтрахіаль – 184
 Subgenuale / набѣдренникъ – 185
 Supermanicalia / нарѡкавникъ – 185
 Superpelliceo / Стѣхарь – 455
 Tiara Pontificia / Мїтра Высочѣйшагѡ Архіереѧ – 455
 Tunica / Стѣхарь; ѡдѣжда – 183, 185
 Vestimentum, vestes / рїзы; ѡдѣжда – 19, 37, 49, 107, 113, 123, 179, 185, 272, 335, 453,
 Sacrae Vestes / Сцѣнніѧ ѡдѣжды – 107, 272, 453
 Zona / поѡсъ – 185

Na základe nášho doterajšieho výskumu môžeme uviesť niekoľko postrehov v rovine intratextuality, a síce samotného vzťahu latinskej a cirkevnoslovanskej lexiky v Bazilovičovom diele, ako aj v rovine intertextuality, čiže vo vzťahu k iným autorom.

Stručnej charakteristike Bazilovičovho výkladu liturgií v rovine intratextuality, teda v porovnaní s ďalšími autormi sme sa venovali v osobitnom príspevku (Strýčková 2018). Už na prvý pohľad je Bazilovičov text špecifický oproti ostat-

ným autorom. Napriek tomu, že Bazilovič rešpektuje text autority, z ktorej čerpá, výrazne sa prejavuje jeho konfesiónálne i jazykové povedomie. V texte nájdeme termíny prevzaté z gréčtiny a v cirkevnoslovanskom texte okrem grécizmov aj latinizmy. Dôležité je spomenúť, že autor tieto prevzatia upravuje aj po fonetickej či ortografickej stránke, teda latinizmy v csl. texte píše cyrilikou, resp. grécizmy v latinskom texte latinkou, nie alfabetou. Menej známe lexémy, resp. termíny autor vysvetľuje aj jednoduchým prekladom najmä v cirkevnoslovanskej paralelnej časti textu prameňa. Pre vysvetlenie niektorých termínov použije grécky základ zapísaný alfabetou, pričom ich interpretuje v kontexte Septuaginty. Ďalším špecifikom v cirkevnoslovanskom texte je na niektorých miestach hromadenie lexém, pričom latinský ekvivalent je iba jeden. Tento jav sa môže javiť ako vysvetlenie určitého termínu v cudzom jazyku, čiže mohol mať explikatívnu funkciu, ktorá potenciálne mohla slúžiť pri vzdelávaní latinsky študovaným seminaristom. V latinskom texte sa taktiež prejavuje deficit terminológie typickej pre byzantsko-slovanský obrad, čo autor vysvetľuje použitím gréckeho termínu. Tento jav možno badať aj v jeho ďalších latinských dielach, napríklad v *Imago vitae monasticae* (Wilšinská 2017a, 183-190).

Aj keď je Bazilovičov komentár k liturgii zo začiatku 19. storočia, je to stále doposiaľ prvý známy výklad liturgie. J. J. Bazilovič nevnaša do diela nové idey, ale opisuje dobovú prax, ktorá súvisí s používaním liturgie v 18. storočí. V diele sa opiera aj o významné a uznávané autority, čím poukazuje na starobyllosť obradu a viery. Aj napriek tomu na viacerých miestach jasne a sebavedomo poukazuje na osobitosť obradu veriacich byzantsko-slovanského obradu, ktorý je miestami odlišný od gréckeho. Cielená voľba pasáží i autorov, ktorých cituje, poukazuje na Bazilovičov zámer a ideu. Totižto práve odvolávaním sa na tradíciu, ktorá siaha až do prvotnej cirkvi, J. J. Bazilovič poukazuje na kontinuitu, ktorá napriek spoločenským, historickým i náboženským zmenám pretrvala až do súčasnosti.

K podobnému názoru dospel aj Milan Lach v práci, v ktorej sa zameril na ďalšie asketické spisy Baziloviča.¹⁴⁸

Otázkou ostáva, či práve komunikácia východu a západu v prostredí Zakarpatska nevytvorila špecifickosť liturgickej tradície natoľko zžitej, že sa sformovala unikátna identita gréckokatolíckej tradície, ktorej špecifikom je stáročná symbióza dvoch obradov, dvoch jazykových tradícií vo svetle ich spoločného základu, a to spoločnej viery.

---

¹⁴⁸ „Ďalšou nezvyčajnou skutočnosťou, na ktorú by sme chceli poukázať, bola na vtedajšiu dobu veľká otvorenosť z Bazilovičovej strany voči pravoslávny, kedy ich katolícka cirkev považovala za schizmatikov. V období, keď gréckokatolíckej cirkvi hľadali pre svoju identitu inšpirácie skôr v rímskokatolíckej cirkvi, Bazilovič nemal obavu sa inšpirovať u pravoslávnych, alebo lepšie povedané, vrátiť sa k pôvodným prameňom, ktoré by viac vystihovali východnú mníšsku identitu baziliánov. Prebral len to, čo považoval za vhodné pre svojich mníchov. Zo strany Baziloviča to považujeme pre vtedajšiu miestnu gréckokatolícku cirkev v Mukačevskej eparchii za pozoruhodné a výnimočné.“ (Lach 2011).

Prinesené poznatky zároveň otvárajú nové otázky pre slavistický i novolatinistický výskum. Pripravovaný glosár je základným výskumom k ďalšiemu systematickému výskumu kultúrno-religiózných tradícií, konglomerátov Slavia Byzantina a Slavia Latina a liturgických jazykov, ktoré ich predstavujú. Porovnávanie, definovanie a následne i používanie odbornej lexiky svedčí o upevňovaní jazykovej kultúry a tento jav má národnoreprezentatívnu funkciu. Ľudia, ktorí sú vzdelaní a inteligentní, používajú jazyk na kvalitatívne vyššej komunikatívnej úrovni. Aj z toho dôvodu je potrebné pokračovať v systematickom, objektívnom pramennom výskume terminológie, v našom prípade z prostredia gréckokatolíckej cirkvi.

Zámerom je rozšíriť glosár o ďalšie tematické okruhy, nakoľko poskytuje užitočné informácie pre niekoľko vedných disciplín, ako napríklad novolatinistika, slavistika, liturgika, história, teológia či kulturológia. V prípade správneho objasnenia dobovej terminológie, na čo je nevyhnutný interdisciplinárny pohľad, je možné sledovať jej vývoj a ustáliť tak súčasnú obradovú terminologickú bázu, ktorá sa v súčasnosti diferencuje v samotnej cirkvi byzantsko-slovanského obradu, čiže vznikajú nuansy v pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi.

Ako jeden z ďalších partikulárnych, no nemenej dôležitých cieľov sa ukazuje aj potreba precízne vysvetliť konfesiónalnu a kultúrnu motiváciu používania liturgických termínov obidvoch Bazilovičových paralelných textov. Sme presvedčení, že iba tak je možné priblížiť konfesiónalny rozmer i sémantickú motiváciu uplatnenia napríklad gréckej terminológie v latinskom variante Bazilovičovho výkladu liturgie alebo použitia pôvodného významu latinského termínu v štandardnom cirkevnoslovanskom liturgickom výraze.

Fenomén jazyka je nevyhnutné skúmať aj v jeho vývoji a v jeho rozmanitosti, keďže práve jazyk je živým fenoménom, ktorý sa pod rôznymi vplyvmi mení a vyvíja, či odráža (reflektuje) aktuálnosť danej epochy. Je preto dôležité systematicky zhromažďovať spoľahlivé údaje o príslušných reáliách, javoch a situáciách a ich najrozmanitejších vzťahoch na niekdajšiu skutočnosť. Prínosným by bolo taktiež rozšíriť pramennú bázu, lebo z nášho prostredia je známych niekoľko paralelných latinsko-cirkevnoslovanských textov, a to nielen v liturgickej oblasti. Netreba vylúčiť ani lokálne spisy či tlače, ktoré sa venujú cirkevným spoločenstvám či priamo liturgii a byzantsko-slovanskému obradu v latinskom i v cirkevnoslovanskom jazyku.

Za veľmi významnú považujeme skutočnosť, že vďaka realizovanému výskumu sa podarilo vstúpiť do diskusie o povahe a nevyhnutnosti ujasnenia samotnej obradovej terminológie. Dosiaľ základné výskumy k problematike latinsko-cirkevnoslovanských jazykových i kultúrno-náboženských vzťahov v našej spoločnosti absentovali. Neujasnená terminológia, nech sa týka akejkoľvek skúmanej problematiky, v sebe nesie riziko jej zneužitia, či už sú to národnostné, náboženské, ba často aj politické dôvody. Ujasnením terminológie a jej dôsledným

výskumom je možné sa takýmto rizikám vyvarovať. Výsledkom nebude len eliminácia spomenutých rizík, ale predovšetkým získané poznanie. Naše sledovanie minulosti jazyka a jeho podôb sa deje však nie len pre pochopenie danej doby, ale aj pre lepšie porozumenie našej prítomnosti.